

NECESITATEA CONVERGENȚEI ROMÂNIEI CĂTRE UN MODEL ECONOMIC EFICIENT

Cristina Bălăceanu*

movitea@yahoo.com

Abstract: Romania faces three main challenges over the medium- and long-term to assure sustainable economic growth: First, policies must be put in place to assure the resolution of the macroeconomic imbalances generated in the run-up to the crisis. Second, as with other new member states of the EU, Romania has the medium-term objective of accession to the euro area which requires nominal convergence to the Maastricht criteria. Third, nominal convergence should be coupled with real convergence—that is to say sustainable growth to bring Romanian living standards more into line with EU averages. For both nominal and real convergence, Romania must improve the flexibility of the economy and increase its potential growth rate through structural reforms in labor, product, and investment markets, and increase investment—particularly in infrastructure.

Keywords: Romanian economy, European social model, welfare state, workfare state.

În prezent, rolul statului în economie este privit dispart, raportat la categoriile de agenți economici pe care îi asistă sau cu care dezvoltă relații partenoriale. De asemenea, statul influențează condițiile economice și sociale prin sistemul legislativ, prin acțiunile pe care le promovează, generând atitudini și comportamente sistematice, la nivelul întregii colectivități societale. Statul este direct implicat în realizarea bunăstării societății, dacă privim acest aspect prin prisma factorilor promotori ai bunăstării, respectiv înzestrarea cu factori de producție, accesul la educație, sistem legislativ care să încurajeze dreptul la muncă, investiții în infrastructură care să accelereze procesul de compatibilizare a economiilor, având ca obiectiv subsidiar crearea de locuri de muncă dar și trecerea la o etapă superioară de dezvoltare în consens cu principiile dezvoltării durabile.

Statul națiune are în vedere crearea unui cadru holistic prin care să se răspundă următoarelor nevoi:

- de suveranitate în raport cu celelalte state, prin care să se asigure: securitatea teritorială a cetățenilor, securitatea alimentară, funcția de apărare;
- de bunăstare a cetățenilor, prin buna gestionare a resurselor economice și politici de antrenare a procesului economic în ansamblul său;
- de utilizare eficientă a resurselor economice convenționale și creștere a gradului de atragere în procesul economic a resurselor economice neconvenționale;

* Conf. univ. dr. – Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București.

- de stimulare și protecție a sistemului economic, pentru a nu periclita dezvoltarea economică și socială de perspectivă a țării.

Din această perspectivă, România se află pe un parcurs european presărat cu multe nereușite în plan social și mai ales economic, aflată la confluența unor practici economice (le numesc practici, deoarece ele nu pot fi asimilate unor modele economice din simplul fapt că nu au definită sau definitivată o paradigmă) care nu prezintă avantajul unei viziuni unitare asupra pieței. Astfel, influențele care se resimt în spațiul economic românesc țin mai mult de urmărirea cu prioritate a unor interese fie, ele și strategice, venite pe filieră rusească (cum ar fi perpetuarea poziției de monopol asupra resurselor energetice), americană (luări de poziții în privința politicii de securitate națională), vest-europeană (concentrarea pe investiții în domenii strategice și imobiliare ca urmare a unor costuri unitare mai scăzute ori obținerii unor facilități fiscale), ori a dezvoltării unor comunități bine ancorate în spațiul public și de afaceri românesc, de diferite naționalități (arabe, chineze), care contribuie la cristalizarea unor caracteristici specifice pieței (economiei) românești: diferențierea mediilor de afaceri, în funcție de interese particulare și specifice prin crearea de caste de afaceri bine organizate, relativ independente, interesul scăzut vis-a-vis de ideea de comunitate în sens social, popular al termenului, interesul scăzut față de ideea de națiune și naționalitate, manifestate prin lipsa lucrărilor de anvergură în ceea ce privește infrastructura, modernizarea satelor și a mediului rural, creșterea nivelului de confort al populației, preocuparea față de valorile societății românești, față de cultură ori față de oamenii de cultură.

Modelul economic necesar societății românești trebuie să surprindă specificitatea spațiului românesc și a cetățenilor săi. Faliile culturale, sociale și economice existente în România conduc spre găsirea unui numitor comun care să nu uniformizeze, ci din contră, să surprindă elementele de specificitate. Cu toate acestea, se resimte nevoia unei manifestări comune prin prisma intereselor naționale, coroborate cu interesele marii familii europene la care am aderat.

Modelul socio-economic de dezvoltare care se dorește a fi aplicabil în România urmează modelul social european, în linii generale. Acesta din urmă stimulează o creștere integrată care să se bazeze pe cercetare-inovare, pe folosirea eficientă a resurselor și prezervarea acestora, pe stimularea nivelului de ocupare a forței de muncă.

Modelul social european reprezintă mai mult decât un model de politică socială, el făcând de fapt referire la caracteristici ale statului, economiei și societății, în ansamblu. Termenul de „model social european” (MSE) a fost folosit inițial de Jacques Delors la mijlocul anilor '90³, pentru a defini o alternativă la forma americană a capitalismului pur de piață. Ideea fundamentală a MSE este că progresul economic și social trebuie să se sincronizeze, respectiv creșterea economică ar trebui combinată cu coeziunea socială. Modelul social european – caracterizat în particular de un sistem care oferă un nivel ridicat al protecției sociale, de importanța dialogului social și de serviciile de interes general care acoperă activitățile vitale pentru coeziunea socială – se bazează, în

³ Maria Jepsen, Amparo S.Pascual, „*The European Social Model: an exercise in deconstruction*”, pag. 6, 2005.

ciuda diversității sistemelor sociale ale Statelor Membre, pe un *fundament comun de valori*¹.

O abordare mai nouă a MSE avansează ideea unei politici sociale productive aplicată diverselor modele sociale din Europa², care să promoveze flexicuritatea³, parteneriatul, atragerea forței de muncă în activitate, etc. Un astfel de concept implică orientarea politicii sociale mai degrabă spre încurajarea capacității individului de a supraviețui în cadrul unei economii devenite tot mai dinamice, decât spre a folosi această capacitate a individului drept motiv de acțiune pentru corectarea forțelor pieței.

În loc să fie un corector al pieței, politica socială devine, în cadrul acestui nou discurs European, un instrument de optimizare pentru adaptarea sistemului de protecție socială la forțele pieței. Această nouă abordare a MSE pornește tot de la ideea unui Proiect Politic European care are ca scop construirea unei Identități Europene, nu atât prin intermediul instituțiilor și a valorilor comune, ci mai precis prin înseși soluțiile comune de politică socială.

În condițiile în care constrângerile economice devin tot mai evidente, se impune o adaptare – favorabilă activității și inovării – la un nou model capitalist. Ideea principală este că solidaritatea a fost atât de mult instituționalizată, încât diminuează dorința oamenilor de adaptare a comportamentului lor la cerințele economice. În acest sens se impune trecerea de la suportul pasiv către cel activ, pentru implicarea oamenilor în procesul de modernizare a societății. Rolul instituțiilor în acest context este de a furniza instrumente (capacitatea de a atrage forța de muncă pe piața muncii, flexicuritatea), care să permită indivizilor să găsească modalități de adaptare la schimbarea condițiilor economice și sociale.

Tot mai mulți specialiști sunt de acord cu înlocuirea regulilor exacte cu diverse instrumente post-regulatorii, tocmai pentru a putea face față varietății, dinamicii și complexității societății postmoderne. Un exemplu în acest sens – care se bucură de popularitate – este un nou tip de abordare a problemelor societății europene, cu ajutorul *Metodei Deschise de Coordonare*. Aceasta constituie modelul de reglementare de tip „soft” pentru coordonarea politicilor de pe piața muncii, ale pensiilor și de sănătate de către instituțiile UE care face uz mai degrabă de un cadru flexibil decât de „un sistem rigid obligatoriu”, ca o manifestare a europeanizării relațiilor industriale⁴.

¹ Concluziile Președenției Consiliului European de la Nisa, decembrie 2000, Anexa 1, Agenda Socială Europeană, §11.

² Hay, Watson, Wincot, 1999.

³ Noțiunea de flexicuritate încearcă să găsească o cale de mijloc între nevoile angajatorilor și cele ale angajaților, între flexibilitate și securitate. Se dorește astfel garantarea adaptării sigure a lucrătorilor la piața muncii, realizată în paralel cu menținerea și îmbunătățirea competitivității întreprinderilor, dar și cu păstrarea modelului social european. Măsurile întreprinse în cadrul strategiei europene pentru ocuparea forței de muncă, printre care se numără încurajarea învățării de-a lungul vieții, îmbunătățirea sprijinului acordat celor care își caută un loc de muncă, promovarea șanselor egale pentru toți și a egalității de șanse între femei și bărbați, sunt măsuri de natură să contribuie la dezvoltarea flexicurității. Comisia Europeană a definit, atât la nivelul statelor membre, cât și în cadrul cooperării cu mediul academic, cu partenerii sociali și cu diverse organizații internaționale, câteva căi și principii comune pentru asigurarea flexicurității.

⁴ Keith Sisson și Paul Marginson 'Soft Regulation' - Travesty of the Real Thing or New Dimension? (2001).

În acest context trebuie menționat că MSE a ajuns într-o nouă etapă de dezvoltare. Respectiv de la stadiul de „welfare” la cel de „workfare”. Pentru a face distincția dintre cele două categorii, trebuie menționat că prin „welfare”/bunăstare se înțelege protecția împotriva riscului, în acest sistem urmărindu-se asigurarea resurselor care garantează securitatea și stabilitatea. În cazul „workfare”/primordialitatea muncii, se urmărește, dimpotrivă, furnizarea instrumentelor către individ pentru ca acesta să facă față riscului¹.

Tot printre cele mai noi abordări ale termenului de MSE, se enumără și aceea potrivit căreia discursul european se bazează pe un *Model de Societate Europeană* sau altfel exprimat, pe un *model socio-economic*, atât timp cât modelele și reformele sunt legate nu numai de aspectele sociale, ci și de reglementare, stimulente și sistem de inovație. Autorii unei astfel de abordări înțeleg prin model socio-economic *responsabilitatea societății pentru bunăstarea individului*². Cele trei caracteristici – responsabilitate, reglementare și redistribuire – reflectă faptul că Modelul European este mai mult decât un model social în sens strict. La scara economiei, Europa încearcă să combine dinamica creșterii economiei de piață cu coordonarea dialogului social dintre partenerii colectivi. La scara statului, țările Europene nu reprezintă doar democrații libere ci și state ale redistribuirii, adică state ale bunăstării, în care se încearcă să fie ajutate persoanele dezavantajate – care și-au pierdut capacitatea de a muncii, din diferite motive: boală, șomaj, etc. La scara societății, pe lângă oferirea oportunităților individuale de atingere a împlinirii (fericirii), societățile Europene promovează solidaritatea dintre indivizi care întărește de altfel, coeziunea socială. Esența obiectivelor Europene (care denotă, în opinia multor specialiști, însăși superioritatea societății Europene) a fost surprinsă de Anthony Giddens (2005), când a afirmat că „modelul social European combină dinamica economică cu justiția socială”³.

În condițiile globalizării, nu se poate însă vorbi de virtuți absolute ale modelului social european. Astfel, există o serie de specialiști care chiar contestă sau pun la îndoială realitatea modelului social european (Marzinotto, 2006). În pofida acestora, însă, modelul social european există sub diverse forme, și își caută noi modalități de expresie. Deși, în cadrul a ceea ce se înțelege astăzi prin *modelul social european*, sistemele sociale diferă relativ larg, în ceea ce privește structura și volumul cheltuielilor sociale, dar și grupurile țintă ale transferurilor de venituri, se poate vorbi totuși despre coexistența a patru grupe de țări distincte, cu practici sociale relativ apropiate (Ferrera, 1998, Bertola et al., 2001), care justifică prezentarea în literatura economică a următoarelor Modele Europene de Societate⁴:

¹ Maria Jepsen, A.S. Pascual, „*The European Social Model: an exercise in deconstruction*”, pag. 15, 2005.

² Karl Aiginger, Alois Guger, „*The Ability to Adapt: Why It Differs between the Scandinavian and Continental European Models*”, *Intereconomics*, January/February 2006, pag. 14.

³ Jens Alber, „*The European Social Model and the USA*”, Working Paper, pag. 2.

⁴ Clasificarea făcută în 1990 de Esping-Andersen în lucrarea „*Three Worlds of Welfare Capitalism*” (Princeton University Press), potrivit celor trei tipuri de capitalism ale bunăstării. Această clasificare s-a îmbogățit apoi cu noi interpretări. De exemplu, pe măsura maturizării „noilor veniți în UE”, s-a mai adăugat celorlalte grupe de țări (scandinave, continentale și anglo-saxone), grupul țărilor mediteraneene precum și grupul statelor care au aderat la UE în 2004, așa-numitul grup „catching-up”.

- *Modelul Scandinav, denumit adesea și Modelul Nordic*, definit de experiențele din Danemarca, Finlanda, Suedia, țări care efectuează cele mai ridicate cheltuieli relative și acordă beneficiile sociale pe principiul cetățeniei. Acestea practică totodată impuneri publice relativ ridicate și utilizează o varietate largă de instrumente și politici sociale active;

- *Modelul Anglo-saxon sau Modelul Liberal*, regăsit în Marea Britanie și Irlanda, care au adoptat modelul *Beveridge*, în cadrul căruia transferurile sociale merg îndeosebi spre cei angajați în muncă (de vârstă activă), care realizează venituri salariale relativ mici; acest sistem este complementat cu existența unei plase de ultim resort social, sub forma unei scheme de asistență socială relativ dezvoltată; este vorba de o abordare liberală a bunăstării, de un minim model social practicat pe lângă Marea Britanie și Irlanda, într-o anumită măsură și de Italia (care în mod tradițional face parte însă, din modelul mediteranean) și de Estonia și Slovacia;

- *Modelul Continental – cunoscut și sub denumirea de Modelul Corporatist sau de Modelul Renan*, regăsit în Austria, Belgia, Franța, Germania, care au adoptat modelul Bismark, bazat extensiv pe scheme de asigurări sociale, finanțate prin contribuțiile celor angajați în muncă, care au dezvoltat o puternică protecție socială; dintre noile membre ale UE, adepți ale acestui «puternic model social european» se numără Ungaria, Cehia sau Polonia;

- *Modelul mediteranean*, regăsit în țările sud-europene – Grecia, Italia, Spania, Portugalia, care au generat un model bazat extensiv pe sisteme de asigurări sociale, în cadrul cărora beneficiile acordate sunt larg segmentate, potrivit statuturilor contribuabililor. În cadrul acestor țări se practică cheltuieli sociale reduse combinate cu rețele de sprijin obținut prin intermediul familiei. Acest lucru este posibil în opinia specialiștilor, ca urmare a păstrării în această zonă a Europei a caracteristicilor societății agrare.

- Olanda și Luxemburg nu aparțin în mod special vreunui grup din cele menționate. Astfel, în cazul Olandei nu există o părere unanimă în literatura comparată asupra statului bunăstării referitor la apartenența țării față de o anumită grupare; există o serie de autori care opinează că Olanda – ca reprezentantă a Social-democrației – s-ar regăsi mai degrabă în tipul Scandinav de stat al bunăstării (de ex. Goodin, Heady, Muffels, Dirven 1999, Sapir 2005), în timp ce alții consideră Olanda o reprezentantă a democrației creștine, încadrându-se astfel în modelul statului bunăstării continentale (van Kersbergen 1995 ; Hay 2006), situație destul de asemănătoare cu cea a Sloveniei.

Luxemburgul nu a fost afiliat, de majoritatea analiștilor, familiei statelor bunăstării de tip continental, datorită rolului său de Centru al adoptării politicilor Europene și al tranzacțiilor financiare, ceea ce a conferit țării o creștere dinamică deosebită, care nu ar putea fi împrumutată niciunei alte națiuni și care, datorită dimensiunii sale teritoriale reduse, nu oferă date concludente comparative măcar cu o medie europeană.

- *Modelul «catching-up»* se referă la caracteristicile noilor state membre ale UE, care au aderat după 2004. În aceste țări au fost înființate unele instituții sociale abia după perioada de tranziție. Eforturile acestor țări pentru realizarea unei bunăstări sociale sunt îngreunate de o serie de dificultăți financiare, ceea ce

însă nu le oprește să aspire la o atingere a nivelului de viață din vechile membre UE (prindere din urmă), prin diverse metode (menționăm de pildă atragerea investițiilor străine). Tocmai datorită acestor eforturi, s-a născut și această denumire de model «catching-up».

Complementar Modelului Social European, Uniunea Europeană a inițiat o Strategie *Europa 2020*¹ pentru a accentua nevoia de cooperare și coordonare între statele membre, în condițiile unei interdependențe crescute și a unor divergențe între membrii UE. Comisia a stabilit cinci indicatori de referință, pe care statele UE trebuie să le implementeze.

Miza Strategiei Europa 2020 este legată de ceea ce ar trebui întreprins pentru a reazeza economia UE pe panta ascendentă a ciclului economic. Criza economică actuală a identificat probleme fundamentale ale relației piață-stat, în sensul necoordonării politicilor economice pentru promovarea creșterii și dezvoltării economice durabile, precum și a acestora în ansamblul lor cu realizarea unui echilibru social. Strategia 2020 vine în completarea Strategiei Lisabona și are scopul de a scoate Europa din criză și de a pregăti economia UE pentru deceniul următor, pentru a putea face față concurenței pe plan mondial și a „rămâne în joc”.

Documentul Comisiei Europene subliniază necesitatea coordonării și colaborării economice între statele membre, în condițiile în care economiile UE sunt puternic interdependente. Astfel, Comisia a identificat trei domenii prioritare pe care să se axeze politicile europene:

- creșterea economică inteligentă – dezvoltarea unei economii bazate pe cunoaștere și inovare
- creșterea economică durabilă – promovarea unei economii competitive, cu emisii scăzute de carbon și o utilizare eficientă a resurselor
- creșterea economică inclusivă – promovarea unei economii cu grad ridicat de ocupare a forței de muncă, generatoare de coeziune socială și teritorială.

Pentru a măsura aceste obiective largi, Comisia a stabilit cinci indicatori de referință la nivel UE, care trebuie urmați de statele membre:

1. 75% din populația în vârstă de 20-64 de ani trebuie să fie angajată.
2. 3% din PIB-ul UE trebuie să fie investit în cercetare și dezvoltare.
3. Obiectivele climatice și energetice „20/20/20” trebuie să fie îndeplinite - reducerea emisiilor de dioxid de carbon cu 20% față de nivelul din 1990, consumul energetic scăzut cu 20% și 20% din energie să fie produsă din surse regenerabile.
4. Ponderea abandonului școlar timpuriu trebuie să fie sub 10%, iar cel puțin 40% din generația tânără trebuie să aibă studii universitare.
5. Trebuie redus cu 20 de milioane numărul persoanelor expuse riscului sărăciei.

Comisia propune inițiative-pilot² care devin o prioritate pentru organizațiile la nivelul UE, pentru statele membre, autoritățile locale și regionale. Astfel:

- O uniune a inovării – reorientarea cercetării și dezvoltării și a politicii de inovare către provocările majore, reducând în același timp distanța dintre știință

¹ Europe 2020: a new economic strategy, http://ec.europa.eu/eu2020/index_en.htm

² Europe 2020: a new economic strategy, http://ec.europa.eu/eu2020/index_en.htm

și lansarea pe piață, astfel încât invențiile să fie transformate în produse. Drept exemplu, **brevetul comunitar** ar putea permite întreprinderilor să economisească 289 de milioane EUR în fiecare an.

- Tineretul în mișcare – creșterea calității și a atractivității internaționale a sistemului european de învățământ superior, prin promovarea mobilității studenților și a tinerilor profesioniști. Ca acțiune concretă, *posturile vacante în toate statele membre ar trebui să fie mai accesibile la nivelul întregii Europe, iar calificările profesionale și experiența să fie recunoscute în mod corespunzător.*

- O agendă digitală pentru Europa – asigurarea unor avantaje economice și sociale durabile printr-o piață unică digitală bazată pe internet ultra rapid; *toți europenii trebuie să aibă acces la internet de mare viteză până în 2013.*

- O Europă care își utilizează eficient resursele – sprijinirea tranziției către o economie care utilizează eficient resursele, cu emisii reduse de carbon. Europa trebuie să își mențină obiectivele 2020 în ceea ce privește producția și consumul de energie și eficiență energetică. Acest lucru *ar reduce cu 60 de miliarde EUR importurile de petrol și de gaze până în 2020.*

- O politică industrială pentru o creștere economică verde – sprijinirea competitivității bazei industriale a UE în lumea de după criză, prin promovarea spiritului antreprenorial și dezvoltarea de noi competențe. Acest lucru *ar crea milioane de noi locuri de muncă.*

- O agendă pentru noi competențe și locuri de muncă – crearea condițiilor pentru modernizarea piețelor forței de muncă, în scopul creșterii gradului de ocupare al forței de muncă și asigurării durabilității modelelor noastre sociale, în condițiile ieșirii la pensie a generației baby-boom.

- Platforma europeană împotriva sărăciei – asigurarea coeziunii economice, sociale și teritoriale, ajutând persoanele sărace și excluse social și permițându-le să joace un rol activ în societate.

Uniunea Europeană, prin politicile sale și prin strategiile de politici economice, încearcă să creeze oportunități de dezvoltare pe termen lung, ignorând parcă constrângerile curente, de natură economică și socială, manifestate pe scară largă într-o serie de țări cu tradiție în economia de piață. Pe lângă eforturile comune de estompere a dificultăților socio-economice din aceste țări (Grecia, Spania, Portugalia, unde rata șomajului a atins cote alarmante, iar deprecierea puterii de cumpărare pune în gardă producătorii, piețele financiare), se are în vedere concentrarea priorităților de creștere și dezvoltare pe inițierea de activități economice care să conducă la raționalizarea și eficientizarea consumului de resurse, exploatarea potențialului energetic din surse regenerabile, atât pentru crearea de noi locuri de muncă, cât și pentru scăderea importurilor de energie, respectiv reducerea dependenței energetice față de exterior.

Uniunea Europeană se află în fața unor manifestări de forțe din mai multe puncte de vedere:

- ✓ slăbirea forței economice per ansamblu, cauzată recesiunea economică severă care a urmat crizei financiare mondiale, manifestată prin mari mișcări de protest, greve și manifestații de stradă în urma concedierilor masive;

- ✓ lipsa unei voințe convergente de susținere a acelor economii afectate sever de recesiune, ca urmare a intensificării efectului de conservare din partea

economiilor afectate de criză, dar care, prin eforturi concentrate și a unor măsuri de politică economică eficiente și coerente, au reușit să se stabilizeze din punct de vedere economic;

✓ incidența crescută a factorului politic în susținerea unor sectoare prioritate ale economiei europene, pe fondul scăderii cererii;

✓ intensificarea concurenței între polii economici mondiali, ceea ce a crescut interesul pentru conturarea unor strategii de creștere și dezvoltare pe termen mediu și lung în vederea reducerii decalajelor existente, în special în ceea ce privește domenii ca educația, cercetarea și inovarea;

✓ conturarea unui nou raport de forțe între stat și piață, din punct de vedere al susținerii etatiste a eforturilor de creștere și dezvoltare, pe seama intensificării investițiilor publice.

Pe fondul acestor realități, Uniunea Europeană se concentrează, așa cum arată Strategia Europa 2020, pe stabilirea sau recalibrarea unor direcții de acțiune considerate necesare și oportune.

În acest context, România are nevoie de forța și inteligența de a surprinde antreprenoriatul european prin oportunități de dezvoltare în domenii cu un pronunțat avantaj relativ pentru România: agricultură, industria meșteșugărească și artizanală, industria casnică cu puternice reverberații naturiste, etnografice, turism, servicii. Pentru implementarea unei strategii de dezvoltare în România, care să fie complementară cu înclinația de investire a comunității oamenilor de afaceri, statul trebuie să orienteze sistemul economic în ansamblul său prin măsuri de ordin legislativ, social, economic care, coroborate, să contribuie la obținerea unor rezultate pozitive, bazate pe cooperare, competiție, inovare și în final, prosperitate.

REFERINȚE

1. Cristina Bălăceanu, (2010), *Abordări secvențiale ale economiei României înainte și după aderare*, București, Editura Universitară.

2. Hay, Watson, Wincot, (1999), *Globalisation, European Integration and the Persistence of European Social Models*, Austria, ERPA European Research Papers Archive.

3. Jens Alber, „*The European Social Model and the USA*”, Working Paper, Center for European Studies Working Paper Series 138, Market Forces and Fair Institutions: The Political Economy of Europe.

4. Karl Aiginger, Alois Guger, (2006), „*The Ability to Adapt: Why It Differs between the Scandinavian and Continental European Models*”, Intereconomics, January/February.

5. Maria Jepsen, Amparo S. Pascual, (2005), *The European Social Model: an exercise in deconstruction*, Journal of European Social Policy.

6. Pascual, A., *The European Social Model: an exercise in deconstruction*, Journal of European Social Policy 15(3): 231-245.